וקשה, אֶלָּא מַשְׁכּוֹן דְּנָקִיט לָמָּה לֵיהּ – עבור מה תופס המלוה את המשכון, על כרחך כדי שיהא תפוס בחלק מהחוב, ובאותו חלק הלא אינו נוגע את חבירו.

אֶלָּא לְאוֹ שְׁמַע מִינַּיהּ, מַאי אִינּוֹ מְשַׁמֵּשׁ דְּקָאָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, כוונתו היתה שאינו מְשַׁמֵּשׁ בְּכוּלּוֹ, דהיינו שהמשכון מועיל לכל החוב, וּמַאי מְשַׁמֵּשׁ דְּקָאָמַר רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, היינו, רק לְהַהוּא פַּלְגָא דִּלּא נָקִיט עֲלֵיהּ מַשְׁכּוֹן, דהיינו שהמשכון מועיל רק לחוב שכנגדו. וּכְהָא קָמִיפַּלְגִי, דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל סָבַר שהנותן מקצת מעות על המקח כְּנֶגֶד כּוּלּוֹ הוּא קוֹנֶה, וכדעת רבי יוחנן, וְרַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא סָבַר כְּנֶגְדּוֹ הוּא קוֹנֶה, וכדעת רב, ואם כן נמצא שכבר נחלקו התנאים במחלוקת זו של רב ורבי יוחנן.

דוחה הגמרא: לֹא בזה נחלקו, אלא מַאי אִינּוֹ מְשַׁמֵּשׁ דְּקָאָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, היינו לְהַהוּא פַּלְגָא דְּנָקִיט עֲלֵיהּ מַשְׁכּוֹן, דהיינו שהמשכון מועיל בנגדו. שואלת הגמרא: אם כן חוזרת הקושיא שהקשינו קודם, מִכְּלָל דְּרַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא סָבַר לְהַהוּא פַּלְגָא דְּנָקִיט עֲלֵיהּ מַשְׁכּוֹן, נִמִּי מְשַׁמֵּשׁ, דהיינו שהמשכון לא מועיל כלל, ואם כן יהיה קשה, אֶלָּא מַשְׁכּוֹן דְּנָקִיט לָמָּה לֵיהּ. מתרצת הגמרא: שמחזיק את המשכון לְזִכָּרוֹן דְּבָרִים בְּעָלְמָא – דהיינו רק כדי לכפות את הלוה לשלם, ולא לגובייתא, ולכן אין המלוה נחשב למוחזק אפילו בחצי מהחוב, ואין המשכון מועיל כלל, שלא ישתמט החוב.

התבאר במשנה לעיל (מד.) הדין שהחוזר ממקח לאחר נתינת המעות יש עליו 'מי שפרע'. דנה הגמרא באופן שלא היה מתן מעות, אלא רק הבטיח לו שימכור לו. רַב כַּהֲנָא, יָהֲבוּ לֵיהּ זוּזֵי אַבִּיתָנָא – רב כהנא קיבל מקצת מעות עבור פשתן שמכר, לְסוֹף אַיְיקַר כִּיתָנָא – התייקר הפשתן, אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב לשאול האם יכול לחזור בו מהמקח, אֲמַר לֵיהּ רב, בְּמַאי דְּנָקִיטַת זוּזֵי – את הפשתן שקיבלת מעות עבורו, הַב לְהוּ – תן להם, וְאֵידָךְ – ושאר המקח 'דְּבָרִים' נִינְהוּ, וּדְבָרִים שאין עמהם מעות אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם מְחוּסְרֵי אֲמָנָה, ויכול אתה לחזור משאר המקח.

מביאה הגמרא מחלוקת בזה: דְּאִיתְּמַר, 'דְּבָרִים' רַב אָמַר, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם מְחוּסְרֵי אֲמָנָה, וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, יֵשׁ בָּהֶם מִשּׁוּם מְחוּסְרֵי אֲמָנָה. מקשה הגמרא על רב: מֵיתִיבֵי, רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר (ויקרא יט לו) 'אֵיפָה צֶדֶק וְאִבְנֵי צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם', וַהֲלֹא הִין שהוא כלי מדידה קטן של י"ב לוג, בְּכָלָל אֵיפָה הָיָה שהוא כלי מדידה גדול של ע"ב לוג, ואם במדה הגדולה הקפידה התורה על חסרון משהו, כל שכן במדה הקטנה שצריך להקפיד על חסרון משהו, אֶלָּא לוֹמַר לְךָ, שֶׁיִּהְא הִין שָׁלֵךְ צֶדֶק וְלַאו שָׁלֵךְ צֶדֶק – 'הין' מלשון 'הן', כשאתה אומר 'כן' או 'לא' קיים את דיבורך והבטחתך, וקשה לדברי רב שאמר שאין בדברים משום מחוסרי אמנה. מתרצת הגמרא: אֲמַר אַבָּיֵי, הָהוּא שָׁלֹא יְדַבֵּר אֶחָד בְּפֶה וְאֶחָד בְּלֵב, כלומר שבשעה שמבטיח לחבירו למכור לו, כבר מתכוין לא לקיים הבטחתו, אבל אם בשעת ההבטחה היה בדעתו לקיים דבריו, ולאחר מכן התחדשה סיבה הגורמת לו לחזור בו, אין בזה איסור.

מקשה הגמרא על רב: מֵיתִיבֵי, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ טַלִּית קוֹנָה דִּינַר וְחַב וְאֵין דִּינַר וָחֵב קוֹנָה טַלִּית, מִכְּלָל דְּךָ הַלָּכָה – שאמנם מותר לחזור מהמקח, אֲבָל אָמְרוּ מִי שֶׁפָּרַע מֵאַנְשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל וּמֵאַנְשֵׁי דּוֹר הַפַּלָּגָה הוּא עָתִיד לִיפָּרַע מִמִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹמֵד בְּדִיבּוּרוֹ. ממשיכה הברייתא, והנושא ונותן ב'דברים' [שאין עמהם מעות] לא קנה, וחזרו בו אין רוח חכמים נוחה הימנו. דהיינו שגם בדברים יש משום מחוסר אמנה, וקשה על רב. משיבה הגמרא: תַּנָּאֵי הִיא – הדבר שנוי במחלוקת תנאים, ורב יכול לסבור כדעת התנא שחולק.

מביאה הגמרא את התנא שסובר שאין בדברים משום מחוסר אמנה: דְּתַנַּן (להלן פג.), מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן מַתְיָא שֶׁאָמַר לִבְנוֹ, צֵא וּשְׂכוֹר לָנוּ פּוֹעֲלִים, הָלַךְ בנו ושכר פועלים [יהודים], וּפָסַק לָהֶם מָזוֹנוֹת אך לא פירש להם כמה מזונות יביא להם, וְכָשָׁבָא אֲצָל אָבִיו, אָמַר לוֹ אביו, בְּנִי, כיון שלא פירשת להם כמה מזונות אתה מביא להם, אם כן אֲפִילּוּ אַתָּה עוֹשֶׂה לָהֶם כִּסְעוּדַת שְׁלֹמֹה בְּשַׁעְתּוֹ [–כשהיה במלכותו] לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבָתְךָ עִמָּהֶם, משום שֶׁהֵן בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וראויים הם לסעודה כמו של אברהם שסעודתו היתה גדולה יותר משל שלמה המלך, אֶלָּא, עַד שֶׁלֹּא יַתְחִילוּ בַּמְּלָאכָה, צֵא וֶאֱמוֹר לָהֶם, הרי אתם עושים עמי במלאכה עַל מְנָת שֶׁאֵין לָכֶם עָלַי אֶלָּא פַּת וְקִטְנִית בִּלְבָד. מסיימת הגמרא: וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ 'דְּבָרִים' יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם מְחוּסְרֵי אֲמָנָה, אם כן הֵיכִי אָמַר לֵיהּ רבי יוחנן בן מתיא לבנו, זִיל חַדַּר בָּךְ – לך ותחזור בך ממה שהבטחת להם, הרי בכך יהיה מחוסר אמנה, אלא על כרחך סובר התנא שאין בדברים משום מחוסרי אמנה. ואם כן רב יכול לסבור כמו תנא זה.

דוחה הגמרא: שַׁאנִי הָתָם דִּפּוֹעֲלִים גּוּפַיְיהוּ לֹא סָמְכָא דַּעְתַּיְיהוּ – הפועלים עצמם לא סמכו על דברי הבן, מַאי טַעְמָא, מֵידַע יָדְעִי דְּעַל אֲבוּהּ סָמְכִי – שכבר בשעה שהבן שכר אותם ידעו הפועלים שהבן סמך על אביו שיתן את מזונותיהם, והבינו שיקבלו רק מה שהאב התכוין, ולא כפי דברי הבן. שואלת הגמרא: אִי הָכִי אֲפִילּוּ הָתְחִילוּ בַּמְּלָאכָה נַמִּי, שהרי מכיון שלא סמכו על הבן, אם כן אף אם יתחילו במלאכתם, אינו חייב להם כל כך הרבה. מתרצת הגמרא: אם כבר הָתְחִילוּ בַּמְּלָאכָה, וַדַּאי סָמְכִי דַּעְתַּיְיהוּ – סומכים ובטוחים שיקבלו כפי מה שהבטיח להם הבן, אֲמְרוּ – חושבים הפועלים, כיון שאנו מתחילים לעשות במלאכה, בודאי מֵימַר אָמַר קַמֵּיהּ דַּאֲבוּהּ וְנִיחָא לֵיהּ – מסתבר שכבר אמר לאביו מה שהתחייב לנו, והסכים אביו לעשות לנו סעודה גדולה.

הגמרא מקשה סתירה בדברי רבי יוחנן: וּמִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי, שאסור לחזור בדברים שאין עמהם מעות, וְהָאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ מַתָּנָה אֲנִי נוֹתֵן לְךָ ולא עשה שום קנין בדבר, יָכוֹל לַחֲזוֹר בּוֹ. מתקשה הגמרא: הא שֵׁיכּוֹל לחזור זה פְּשִׁיטָא, שהרי לא היה שום קנין ביניהם, אֶלָּא ודאי כוונת רבי יוחנן שמּוּתָּר לַחֲזוֹר בּוֹ, ואין בו משום מחוסר אמנה. מתרצת הגמרא: אֲמַר רַב פָּפָּא, וּמוֹדֶה רַבִּי יוֹחָנָן בְּמַתָּנָה מוּעֶטֶת שיש איסור לחזור, משום דְּמַסְמְכָא דַּעְתַּיְיהוּ – המקבל סומך שיקיים את הבטחתו, כיון שדרך אדם לקיים הבטחה קטנה, אבל במתנה מרובה, שגם מתחילה חבירו לא סמך עליו שיקיים את דברו מודה רבי יוחנן שמותר לחזור בו.

הָכִי נַמִּי מַסְתַּבְּרָא – ואכן מסתבר שרבי יוחנן אוסר לחזור ממתנה מועטת, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, יִשְׂרָאֵל שֶׁאָמַר לְבֶן לֵוִי, כּוֹר מַעֲשֵׂר ראשון יֵשׁ לְךָ בְּיָדִי – כלומר יש בידי ואתן אותם לך. הדין הוא, שהבֶּן לֵוִי רַשַּׁאי לַעֲשׂוֹתוֹ – יכול לעשות את הפירות שהובטחו לו תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר עַל מָקוֹם אַחֵר – על פירות אחרים שעדיין לא הפריש מהם תרומת מעשר, ואין הלוי צריך לחשוש שמא הישראל יביא את זה ללוי אחר. אִי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא לֹא מָצֵי לְמִיהְדַּר בֵּיהּ – אם תסבור שאסור לאדם לחזור ממתנה מועטת, מובן שמָּשׁוּם הָכִי רַשַּׁאי הלוי להפרישם לתרומת מעשר ולסמוך על הישראל שלא יתנם ללוי אחר. [נתינת מעשר נחשבת למתנה מועטת, אפילו אם היה המעשר שווה הרבה, לפי שהישראל אין לו בזה אלא טובת הנאה, שמקבל מהלוי על כך שבחר בו], אֶלָּא, אִי אָמְרַתְּ שרבי יוחנן סובר שגם במתנה מועטת מָצֵי לְמִיהְדַּר בֵּיהּ, אם כן אַמַּאי רַשַּׁאי הלוי לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, הלא יש לחשוש שהישראל יחזור בו, וְאִשְׁתַּכַּח דְּקָא אָכִיל טָבְלִים – ונמצא שהלוי אוכל מעשרותיו ללא תרומת מעשר ועובר על איסור טבל. ומזה שרבי יוחנן התיר לבן לוי להפריש, מוכח שבמתנה מועטת הוא סובר שאסור לחזור בו.

מביאה הגמרא אפשרות לדחות ראיה זו: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן יתכן שרבי יוחנן דיבר בִּכְגוֹן שֶׁנִּטְּלוּ הלוי מֶמֶּנּוּ [–מהישראל] וזכה לגמרי בפירות המעשר האלו, וְחָזַר הלוי וְהִפְקִידוֹ אֶצְלוֹ, וכיון שפירות המעשר שייכים לגמרי ללוי, לכן יכול לעשותם תרומת מעשר, שאין הישראל יכול לחזור בו ואין שום חשש בזה. דוחה הגמרא אפשרות זו: אִי הָכִי אֵימָא סֵיפָא – המשך דבריו של רבי יוחנן הם, נָתְנוּ הישראל לְבֶן לֵוִי אַחֵר, אֵין לוֹ ללוי הראשון עָלָיו אֶלָּא תְּרוּמַת – מותר לו להקפיד על הישראל שלא קיים את הבטחתו. וְאִי

המשך בעמוד פו

סַלְקָא דַּעְתָּךְ שמדובר בְּגוֹן שֶׁנִּטְּלוּ מִמֶּנּוּ וְחָזַר וְהִפְקִידוֹ אֶצְלוֹ, אם כן אַמַּאי אֵין לוֹ עָלָיו אֶלָּא תַּרְעוֹמֶת, הרי בְּיָנוֹן דְּמַשְׁכֵּיהּ קנאם בקנין גמור וּמְמוֹנָא אִית לֵיהּ גַּבֵּיהּ – יש לו ללוי טענת ממון על הישראל, אֶלָּא לַאו, שְׁמַע מִינָּהּ שרבי יוחנן דיבר בִּדְלָא נְטָלוֹ הלוי מהישראל. מסיימת הגמרא: שְׁמַע מִינָּהּ, אכן רבי יוחנן דיבר כשלא נטלו ויש להביא ראיה שסובר שבמתנה מועטת יש משום מחוסר אמנה.

דנה הגמרא האם לאחר החזרה מן המקח, נחשב המוכר שומר על המעות: הַהוּא גַּבְרָא, דְּיָהֵיב זוּזֵי אַשּׁוּמְשֵׁי – נתן מעות עבור שומשמין ולא משך אותם, לְסוֹף אֵיתֵיקַר שׁוּמְשְׁמֵי וְהָדְרִי בְּהוּ – חזרו המוכרים מן המקח, וְאָמְרוּ לֵיהּ לקונה, לֵית לָךְ שׁוּמְשְׁמֵי – אין אנו רוצים לתת לך שומשמין, שְׁקוֹל זוּזָךְ – קח את מעותיך בחזרה. אך הלוקח לֹא שָׁקֵיל זוּזֵיהּ – לא לקח מעותיו. לבסוף אֵיגְּנוֹב – נגנבו אותם המעות. אָתוּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבָּא, אָמַר לֵיהּ רבא לקונה, בֵּינְיָן דְּאָמְרִי לָךְ שְׁקוֹל זוּזָךְ וְלָא שַׁקֵּלְתְּ – כיון שהמוכרים אמרו לך לקחת את מעותיך ולא לקחת אותם, לֹא מְצַעֲיָא שׁוֹמֵר שָׂכָר דְּלֹא חַיָּיב, אֶלָּא אֲפִילּוּ שׁוֹמֵר חִנָּם נַמִּי לֹא חַיָּיב, ולפיכך אפילו אם פשעו בשמירת המעות הרי הם פטורים.

אָמְרוּ לֵיהּ רַבָּנַן לְרַבָּא – שאלו החכמים את רבא, וְהָא כָּעֵי לְקַבּוֹלֵי עֲלֵיהּ מִי שֶׁפָּרַע, שהרי חזרו בהם לאחר מתן מעות, ואם כן מדוע לפטרם, הרי אולי לא ירצו לקבל על עצמם 'מי שפרע' ויתנו לקונה את השומשמין, [ונמצא הפסד המעות הוא של המוכרים].

אָמַר לְהוּ רבא לחכמים, הָכִי נָמֵי – אכן צריך לתת עליהם קללת מי שפרע, ואם לא ירצו המוכרים, יהיה הפסד המעות עליהם, ויתנו לקונים את השומשמין.

הגמרא מביאה דעה אחרת כיצד היה המקרה עם השומשמין: אָמַר רַב פָּפָּי, אָמַר לִי רָבִינָא – רב פפי מספר מה שרבינא אמר לו, לְדִידִי אָמַר לִי הַהוּא מֵרַבָּנָן אמר לי אחד מהחכמים וְרַב טָבוּת שְׁמֵיהּ, וְאָמְרִי לָהּ – ויש אומרים שאחד החכמים רַב שְׁמוּאֵל בַּר זוּטְרָא שְׁמֵיהּ, וכך אמר אותו חכם, דְּאִי הָווּ יָהֲבִי לֵיהּ כָּל חַלָּא דְּעָלְמָא – שאם היו נותנים לאותו שהיה המעשה עמו את כל הרכוש שיש בחלל העולם, לֹא חֲזֵי קָא מְשַׁנֵּי בְּדִבּוּרֵיהּ – לא היה משנה בדיבורו לחזור בו ממכירת השומשמין. אלא בְּדִידֵי הֲוָה עוֹבְדָא – מעשה זה היה עמי, וכך היה המעשה, הַהוּא יוֹמָא אַפְּנָאי דְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא הֲוָה – לפנות ערב קודם כניסת השבת, וַהֲוָה יָתֵיבְנָא – והייתי יושב בביתי, וְאָתָא הַהוּא גַּבְרָא וְקָאֵי אַבָּבָא – ובא אותו האדם ועמד בפתח ביתי, וְאָמַר לִי, אִית לָךְ שׁוּמְשְׁמֵי לְזַבּוֹנֵי – האם יש לך שומשמין למכור לי,

אָמְרִי לֵיהּ לָא – אמרתי לו שאין לי שומשמין, אָמַר לִי, לֵיהֱוֵי הָנָךְ זוּזֵי בְּפִקָּדוֹן נַבָּךְ דֶּהָא חָשְׁכָה לִי – תשמור לי על מעותי כיון שמחשיך היום והשבת נבנסת, אָמְרִי לֵיהּ הָא בֵּיתָא קַמָּךְ – אמרתי לו 'הרי ביתי לפניך', ולא קיבלתי עלי שמירה במפורש. אוֹתְבִינְהוּ בְּבֵיתָא וְאִינְּנוּב – הניח אותו אדם את המעות בביתי ולבסוף נגנבו המעות. אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבָּא, אָמַר לֵיהּ רבא כָּל שאמר לחבירו הָא בֵּיתָא קַמָּךְ, וחבירו הניח בבית ללא קבלת שמירה במפורש על ידי בעל הבית, לֹא מִיבַּעֲיָא שׁוֹמֵר שָׂכָר דְּלֹא חַיֵּיב – לא רק שאינו שומר שכר, [אם קיבל שכר על השמירה], אֶלָּא אֲפִילּוּ שׁוֹמֵר חִנָּם נַמִּי לֹא חַיֵּיב, ופטור אפילו אם פשע בשמירתו, משום שלא קיבל על עצמו שמירה.

רב פפי מביא את המשך דברי רבינא: ולאחר שסיפר לי אותו חכם שכך היה המעשה, אָמְרִי לֵיהּ – הקשיתי לו, כיצד אתה אומר שהמעשה היה בענין שמירה על סתם מעות, ולא בענין שמירה על מעות שניתנו עבור מכירת השומשמין, וְהָא אָמְרוּ [לֵיהּ] רַבָּנָן לְרַבָּא, אִיבָּעֵי לֵיהּ לְקַבּוֹלֵי עֲלֵיהּ מִי שֶׁפָּרַע, ומשאלתם משמע שהמעשה היה בענין מעות שניתנו עבור מקח, וְאָמַר לִי אותו החכם, לֹא הָיוּ דְּבָרִים מֵעוֹלָם – לא היה כדבר הזה מעולם ששאלו את רבא לענין מי שפרע, אלא המעשה היה כמו שסיפרתי, בענין קבלת שמירה על סתם מעות ולא בענין מכירת השומשמין:

שנינו במשנה: רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר כָּל שֶׁהַכֶּפֶף בְּיָדוֹ יָדוֹ עַל הָעֶלְיוֹנָה וְכוּ'; תנא קמא סבר שגם המוכר וגם הלוקח יכולים לחזור מהמקח קודם המשיכה אף שהיה מתן מעות, ואילו רבי שמעון חולק וסובר שרק המוכר יכול לחזור בו משום שהמעות בידו, אבל הלוקח שאין בידו כלום אינו יכול לחזור בו. מביאה הגמרא אופן נוסף שאמר רבי שמעון שאינו יכול לחזור בו: תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן אֵימָתַי יש דין חזרה במי שנתן מעות על המקח ולא עשה משיכה, בְּזְמַן שֶׁהַכֶּפֶף וְהַפֵּירוֹת בְּיַד מוֹכֵר, אֲבָל אם הַכֶּפֶף בְּיַד מוֹכֵר וּפֵירוֹת בְּיַד לוֹקֵחַ, אֵינוֹ יָכוֹל לַחֲזוֹר בּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁכַּסְפּוֹ בְּיָדוֹ. מבינה הגמרא בפשטות שהכוונה היא שהכסף בידיו של הלוקח. תמהה הגמרא: איך אפשר לומר שהכסף הוא בְּיָדוֹ של הלוקח, והרי שילם הלוקח את הכסף וּבְיַד מוֹכֵר הוּא. אֶלָּא, ביאור הברייתא הוא, שהמוכר אינו יכול לחזור בו, מִפְּנֵי שֶׁדַּמֵּי כַּסְפּוֹ בְּיָדוֹ – דהיינו הפירות [שהם תמורת הכסף] נמצאים בידי הלוקח. שואלת הגמרא: אם מדובר שהלוקח כבר קיבל את הפירות לידו, אם כן פְּשִׁיטָא שאינו יכול לחזור בו, שהרי עשה משיכה וזכה בהם.

מבארת הגמרא: אָמַר רָבָא, הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן, רבי שמעון מדבר בברייתא כְּגוֹן שֶׁהָיְתָה עָלֶיהָ שֶׁל לוֹקֵחַ מוּשְׂכֶּרֶת בְּיַד מוֹכֵר, דהיינו שהיה ללוקח בית עם עלייה, והמוכר שכר את עלייתו של הלוקח, והניח שם את פירותיו, ולאחר מכן מכר את הפירות האלו לאותו בעל העלייה. ובאופן זה אף שהיה רק נתינת מעות, ולא היה קנין בפירות עצמם, לא שייכת תקנת חכמים שאמרו שמעות לא יקנו, משום שטַעֲמָא מַאי תַּקְּנוּ רַבָּנָן מְשׁוּם גְּזֵירָה שָׁמָא לאחר נתינת המעות יֹאמַר לוֹ המוכר ללוקח נִשְׂרְפוּ חִיטֶּיךָ בַּעֲלִייָה, כלומר שאם תיפול שריפה באונס לא יטרח המוכר להציל את ממונו של הלוקח מכיון שכבר זכה בו הלוקח על ידי נתינת המעות, אבל הָכָא – באופן שעליית הלוקח מושכרת למוכר, בִּרְשׁוּתֵיהּ דְּלוֹקֵחַ נִינְהוּ – אם כן הפירות נמצאים בביתו של הלוקח, וְאִי נָפְלָה דְּלִיקָה בְּאוֹנֶס אין לחשוש להפסדו של הלוקח, שהרי אִיהוּ טָרַח וּמַייְתֵי לָהּ – שכיון שהלוקח דר בבית שתחת העלייה, הרי הלוקח מצוי אצל ביתו, והוא בעצמו יציל את פירותיו, ובאופן זה לא תיקנו חכמים שהמוכר יכול לחזור בו אלא המעות קונות.

מביאה הגמרא מעשה שפסקו כחכמים שגם הלוקח יכול לחזור בו מן המקח: הֲהוּא גַּבְרָא דְּיָהִיב זוּזֵי אַחֲמָרָא – שנתן מעות על היין ולא משך, לְסוֹף שָׁמַע דְּקָא בָּעֵי לְמִנְסְבֵיהּ דְּבֵי פִּרְזָק רוּפַיְלָא – לאחר זמן שמע שאנשי הבית של המשנה למלך ששמו פרזק, מעוניינים לקחת לעצמם את היין הזה. אָמַר לֵיהּ הקונה למוכר, הַב לִי זוּזֵי לֹא בָּעֵינָא חַמְרָא – תן לי את המעות ואינני רוצה את היין. אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב חִסְדָּא, אָמַר לֵיהּ רב חסדא, כְּדַרְכָּךְ שֶׁתִּיקְּנוּ מְשִׁיכָה בְּמוֹכְרִין והמוכר יכול לחזור בו, כָּךְ תִּיקְּנוּ מְשִׁיכָה בְּלָקּוֹחוֹת, והלוקח גם כן יכול לחזור בו. דהיינו שרב חסדא פסק כחכמים ששניהם יכולים לחזור מהמקח:

משנה

נאמר בתורה (ויקרא כה יד), 'וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו', ודרשו חכמים בספרא (בהר פ"ג) שפסוק זה עוסק באונאת ממון, שלא יאנו המוכר והלוקח זה את זה. משנתינו מבארת מה הוא שיעור האונאה.

שִׁיעוּר הָאוֹנָאָה הוּא אַרְבָּעָה מעות כֶּסֶף, מִתּוֹךְ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה כֶּסֶף לֶסֶלַע, כלומר, אם שוויו האמיתי של הדבר הנקנה הוא 'סלע', והיינו עשרים וארבע מעות בכסף, שיעור האונאה הוא ארבע מעות, שזהו שְׁתוּת לְמֶקַח – שישית משוויו של הדבר הנקנה, ובהפרש זה יש דין אונאה, אך בפחות משתות מוחל המתאנה וביותר משתות המקח בטל.

המשנה מבארת מהו שיעור הזמן שבו אפשר לטעון טענת אונאה: עַד מָתַי מוּתָּר ללוקח שנתאנה לְהַחֲזִיר את המקח למוכר, או לתבוע מהמוכר שישיב לו את דמי האונאה ויתקיים המקח, עַד שיעבור שיעור זמן כְּדֵי שֶׁיֵּרֵאֶה את החפץ שקנה לְתַגָּר [–סוחר] אוֹ לְקָרוֹבוֹ הבקי בשומת חפץ זה ויאמרו לו אם התאנה, אבל אם לא תבעו עד אחרי שיעור זמן זה אינו יכול לתובעו, שכיון ששהה מלברר הרי מחל על אונאתו.

המשנה מביאה מי שחולק ואומר שיעור אחר באונאה: הוֹרָה רַבִּי טַרְפוֹן בְּלוּד, ששיעור הָאוֹנָאָה הוא שְׁמוֹנָה מעות כֶּסֶף מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע כֶּסֶף לֶסֶלַע, שזהו שְׁלִישׁ לְמֶקַח, וְשָׁמְחוּ תַּגָּרֵי [–סוחרי] לוּד שנשמעו את דבריו, כיון שהיו בקיאים במסחר ומוכרים ביוקר, ושמחו שיוכלו להונות את הלקוחות ביותר משתות, עד מעט פחות משלישׁ.

אָמַר לָהֶם רבי טרפון, גם בשיעור זמן החזרה אני חלוק על דברי חכמים, שלדעתי כָּל הַיּוֹם של המכירה מוּתָּר ללוקח לַחֲזוֹר, ולא רק עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. אָמְרוּ לוֹ תגרי לוד, אם כן יַיְחַ לָנוּ רַבִּי טַרְפוֹן בְּמֶקּוֹמֵינוּ, כלומר, עדיף לנו לנהוג כפי שנהגנו עד עתה, וְחָזְרוּ לִנְהוֹג כִּדְבֵרֵי חֲכָמִים בשני הדברים, ששיעור האונאה הוא שתות, ושאחר שעבר זמן 'שיראה לתגר' שוב אין המתאנה יכול להחזיר את המקח:

גמרא

הגמרא מבארת כיצד משערים את שיעור 'שתות' האמור במשנה: אִתְּמַר, רַב אָמַר, 'שְׁתוּת מֶקַח' דווקא שָׁנִינוּ במשנה, כלומר שיעור אונאה הוא דווקא בשישית משווי המקח לפי האמת, וּשְׁמוּאֵל אָמַר, לשון 'מקח' שנקטה המשנה הוא על כל עסק המקח, ו'שְׁתוּת' שָׁנִינוּ נַמִּי שָׁנִינוּ – יש דין אונאה גם אם התאנה בשיעור שישית מהמעות ששילם הלוקח לקונה, ולא בשווי המקח עצמו.

מבארת הגמרא את אופני מחלוקתם: שָׁוֵי שִׁיתָּא, בְּחַמְשָׁא – אם מכר חפץ השוה שש, בחמש, והתאנה המוכר, או שמכר חפץ דִּשָׁוֵי שִׁיתָּא, בְּשִׁבְעָה, והתאנה הלוקח, כיון שבשני אופנים אלו יש אונאה בשיעור שישית משוויו האמיתי של החפץ, כְּווֹתֵי עֲלְמָא לֹא פְּלִיגִי – אין חולקים בדבר, והכל מודים דְּבָתַר מֶקַח אָזְלִינַן – שמשערים את האונאה כלפי שווי המקח, וְכיון שהאונאה היא שתות, אוֹנָאָה הֲוָיָא.

כִּי פְּלִיגִי – ומחלוקתם היא במכר חפץ הַשָּׁוֵי חֲמִשָּׁא, בְּשִׁיתָּא, וְכן במכר שָׁוֵי שִׁבְעָה, בְּשִׁיתָּא, שבאופנים אלו האונאה היא שישית מהמעות ששילם הלוקח, לִשְׁמוּאֵל דְּאָמַר שגם בָּתַר מָעוֹת אָזְלִינַן – אנו הולכים גם אחרי שיעור שתות במעות, אִידֵי וְאִידֵי אוֹנָאָה הֲוֵי – בשני האופנים יש לפסוק דין 'אונאה', שהרי בשניהם שילם הלוקח ששה, ואם החפץ היה שוה חמש, הרי ששילם זוז מיותר, ואם החפץ היה שוה שבעה הרי החסיר זוז אחד, ובשני האופנים

המשך בעמוד ר

זוז זה הוא שישית מהמעות. אבל לְרַב, דְּאָמַר שרק בְּתַר מַקָּח אֲזָלִינַן, אם כן בשני אופנים אלו אין אונאה של שישית, אלא במכר חפץ דְּשָׁוֵי חֲמִשָּׁא, בְּשִׁיתָּא, האונאה היא זוז אחד שהוא חמישית משווי המקח באמת, וּבִיטּוּל מָקָּח הָוְיָא [–הוא], כדין אונאה שהיא יתירה משתות. ובמכר דְּשָׁוֵי שְׁבָעָה בְּשִׁיתָּא, הפסיד המוכר זוז, שהוא שביעית משווי המקח באמת, וּמְחִילָה הָוְיָא, כדין אונאה הפחותה משתות, ואף שכלפי המעות יש בשני האופנים שתות, אין מחשבים את האונאה כלפי המעות אלא כלפי המקח.

מבארת הגמרא את סברת שמואל שאין זו מחילה או ביטול מקח: וּשְׁמוּאֵל אָמַר, כִּי אֲמְרִינַן דין מְחִילָה באונאה פחות משתות, וְדין בִּיטּוּל מָקָּח באונאה יותר משתות, הַיינו רק הֵיכָא דְּלֵית – במקום שאין שיעור שְׁתוּת מִשְּׁנֵי צְדָדִים, בין כלפי שווי החפץ באמת, ובין כלפי המעות ששולמו, אֲבָל הֵיכָא דְּאִיכָּא שְׁתוּת אפילו רק מִצַּד אֶחָד, או במקח או במעות, אוֹנָאָה הָוְיָא.

הגמרא מנסה להוכיח כשיטת שמואל: תְּנַן במשנתינו, 'הָאוֹנָאָה בְּכָסֶף, מַעֲשְׂרִים וְאַרְבָּעָה בְּכֶסֶף לְמַלַּע, שְׁתוּת לְמָקָּח', מַאי לָאו האם לא מדובר דְּשָׁוֵי עֲשָׂרִים – שמכר חפץ השווה עשרים, בְּעֶשְׂרִין וְאַרְבָּעָה, והתאנה הלוקח בארבעה כסף, ובאופן זה אם נשער את האונאה בשוויו האמיתי של מקח הרי האונאה היא יותר משישית, שארבעה כסף הם חמישית מעשרים, וּמכר שיש במקח זה דין אונאה שְׁמַע מִינַּהּ כדברי שמואל, שְׁשְׁתוּת מָעוֹת נַמֵּי שָׁנֵינוּ, וכיון שארבעה כסף הם שישית מעשרים וארבעה ששילם הקונה, הרי זו אונאה, ואילו לדברי רב שמשערים רק בשווי המקח, אם כן ההפרש הוא חמישית, וזהו ביטול מקח.

דוחה הגמרא: לֹא, אין כוונת התנא לאופן זה, אלא לאופן דְּזָבֵין שָׁוֵי עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה, בְּעֶשְׂרִים, ונמצא שהמוכר הוא שהתאנה בארבעה, שזהו שתות משוויו האמיתי של החפץ.

מקשה הגמרא על הדחייה: והרי אם כן נמצא שמי נְתָאֲנָה במקח כזה, המּוֹכֵר, שקיבל עשרים על חפץ השווה עשרים וארבעה, ואם כן אֵימָא סֵיפָא, 'עַד מָתַי מוּתָּר לְהַחֲזִיר, בְּכִדֵּי שֶׁיֵּרָאֶה לְתַגָּר אוֹ לְקַרוֹבוֹ', וְאָמַר רַב נַחְמָן, לֹא שָׁנוּ כלל זה אֶלָּא לגבי הלוֹקֵחַ, שהחפץ בידו, ואם לא הראהו לתגר בתוך זמן זה מחל, אֲבָל מוֹכֵר שהתאנה לְעוֹלָם חוֹזֵר בו, כיון שאין החפץ בידו ואינו יכול לברר את טעותו מיד, וכיון שהסיפא עוסקת בלוקח, אם כן גם הרישא עוסקת באופן שנתאנה הלוקח, וחוזרת הראיה לדברי שמואל, שכיון שמדובר באופן שמכר חפץ השווה עשרים בעשרים וארבעה, הרי זו שישית רק כלפי המעות ולא כלפי המקח, ומדוע אמרה המשנה שזו 'אונאה'.

הגמרא מיישבת את המשנה לדברי רב באופן אחר: אֶלָּא כוונת התנא לאופן דְּזָבֵין חפץ דְּשָׁוֵי עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה, בְּעֶשְׂרִין וּתְמָנְיָא – בעשרים ושמונה, והתאנה הלוקח בארבעה כסף שהם שתות משוויו האמיתי של המקח, שהוא עשרים וארבעה, וכדברי רב ששיעור האונאה הוא שתות למקח.

הגמרא מנסה להוכיח כדברי שמואל: תָּנַן במשנתינו, 'הוֹרָה רַבִּי טַרְפוֹן בְּלוּד, הָאוֹנָאָה שְׁמוֹנָה כֶּסֶף, מֵעֲשְׂרִים וְאַרְבָּעָה כֶּסֶף לְמַלַּע, שְׁלִישׁ לְמָקָּח', מַאי לָאו, שמדובר באופן דְּזָבֵין חפץ דְּשָׁוֵי שִׁיתְּסְרֵי – שש עשרה, בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה, וּשְׁמַע מִינַּהּ כדברי שמואל ש'שְׁלִישׁ מָעוֹת' נַמֵּי שָׁנִינוּ, שהרי אם נשער את האונאה בשווי המקח נמצא שהתאנה בשיעור חצי המקח, ומכר שיש במקח זה דין אונאה מוכח כדברי שמואל שמשערים את האונאה גם במעות, וכיון ששמונה בסף זהו שליש ממעות המקח, יש בו דין אונאה, ואילו לרב שמשערים רק בשווי המקח, אם כן יש לפסוק בזה 'ביטול מקח'.

דוחה הגמרא: לֹא, אין זו כוונת רבי טרפון, אלא כוונתו לאופן דְּזָבֵין חפץ דְּשָׁוֵי עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה, בְּשִׁיתְּסַר, שאז האונאה היא שליש משווי המקח.

מקשה הגמרא על הדחייה: והרי באופן כזה מִי נְתָאֲנָה, המּוֹכֵר, ואילו רבי טרפון עוסק באופן שהתאנה הלוקח, דְּאֵימָא סֵיפָא, 'אָמַר לָהֶם, כָּל הַיּוֹם מוּתָּר לַחֲזוֹר', וְאָמַר רַב נַחְמָן לֹא שָׁנוּ שיש שיעור לחזרתו של המתאנה, אֶלָּא כשהתאנה הלוֹקֵחַ, אֲבָל מוֹכֵר שהתאנה לְעוֹלָם חוֹזֵר, ואם כן גם הרישא עוסקת כשהתאנה הלוקח.

הגמרא חוזרת בה ומפרשת את דברי רבי טרפון באופן אחר: אֶלָּא רבי טרפון עוסק באופן דְּזָבֵין חפץ דְּשָׁוֵי עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה, בִּתְלָתִין וּתְרֵין – בשלושים ושנים, ובאופן זה התאנה הלוקח בשיעור שליש משווי המקח, וכדברי רב.

הגמרא מוכיחה כדברי שמואל מברייתא: תַּנְיָא בברייתא כְּוָותֵיהּ דִּשְׁמוּאֵל, שמשערים שיעור שתות בין במעות ובין במקח, מִי שֶׁהוּטַל עָלָיו – מי שהתאנה, יָדוֹ עַל הָעֶלְיוֹנָה, כֵּיצַד, מָכַר לוֹ חפץ הַשָּׁוֶה חֲמִשָּׁה, בְּשִׁשָּׁה, מִי נְתָאֲנָה במכירה זו, הלוֹקֵחַ, ששילם שתות יותר משווי החפץ, לכן יַד לוֹקֵחַ עַל הָעֶלְיוֹנָה, אם רָצָה, הרי הוא מבטל את המקח, וְאוֹמֵר למוכר תֵּן לִי את מָעוֹתַי וטול את החפץ שמכרת לי, אוֹ אם רצה לקיים את המקח, אומר למוכר, תֵּן לִי מַה שֶּׁאוֹנַיְתָנִי – את הסכום ששילמתי יותר ממחירו האמיתי של החפץ, והחפץ ישאר בידי.

ממשיכה הברייתא: וכן כשהתאנה המוכר, אם מָכַר לוֹ חפץ